

نقش مدیریتی زنان در خانواده

ظاهره ماهروزاده

استاد و پژوهشگر رشته تربیت و اخلاق در
پژوهشکده حضرت معصومه (س)

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

پرتال جامع علوم انسانی

پروہشگاہ علوم انسانی و مطالعات فرہنگی
پرتمال جامع علوم انسانی

مقدمه

خانواده از مهم‌ترین واحدهای اجتماعی است که در همه جوامع بشری وجود داشته. این سازمان اجتماعی اولین و بادوام‌ترین عامل تکوین جامعه انسانی است و تأثیر قابل ملاحظه‌ای در رشد جسمانی، اجتماعی، اخلاقی، عاطفی، عقلانی و... جوامع بشری داشته است.

ازدواج، پایه و سنگ بقای تشکیل خانواده می‌باشد. از این رو، در منظر خدای متعال هیچ نهادی در اسلام محبوب‌تر و عزیزتر از خانواده بر پا نشده است؛ «ما بنی الاسلام بناء احب الی الله تعالی اعز من التزویج»^۱.

خانواده نهادی محوری و اساسی در جامعه است و هسته اولیه جامعه به شمار می‌رود. رسیدن به مدینه فاضله‌ای که اسلام ترسیم می‌کند، بدون حضور سازنده و فعال «نهاد مقدس خانواده» امکان ندارد. زن و شوهر دو رکن اصلی این نهاد می‌باشند که نقش زن با معنایی بی‌بدیل در جهت‌گیری‌های این نهاد عالی، دارای اهمیت و ضرورت است. چنانکه امام خمینی (ره) فرمودند:

صلاح و فساد یک جامعه، از صلاح و فساد زن سرچشمه می‌گیرد. زن یکتا موجودی است که می‌تواند از دامن خود افرادی را به جامعه تحویل دهد که از برکاتش یک جامعه بلکه جامعه‌ها به استقامت و ارزش‌های والای انسانی کشیده شوند و می‌تواند بعکس آن باشد»^۲.

1 - مجلسی، محمد، بحارالانوار، ج ۱۰۰، ص ۲۲۲، باب ۱، ح ۴۰.

2 - سیمای زن در کلام امام خمینی، «پیام به مناسبت میلاد حضرت فاطمه و روز زن (۶۱/۱/۲۸)»، وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، ۱۳۶۸، ص ۱۸۱.

بیان جایگاه و شخصیت زن، مسئولیت‌های فردی، خانودگی و اجتماعی وی و ترسیم روشن جایگاه و ساختار خانواده، در اسلام اهمیت زیادی دارد. در این نوشتار ابتدا کارکردهای خانواده بیان می‌شود، سپس هنگام تبیین شاخصه‌های تکوینی زن و جایگاهش در خانواده، به نقش‌های مدیریتی وی در ایجاد بهداشت روانی خانواده، مدیریت اقتصادی و ایجاد جامعه‌ای سالم پرداخته می‌شود.

مفهوم شناسی

خانواده

صاحب‌نظران علوم اجتماعی تعاریف متعددی از خانواده ارائه کرده‌اند از

جمله:

- خانواده عبارت است از شرکت کم و بیش پایدار با فرزند یا بدون فرزند.^۱
- خانواده پدیده‌ای تاریخی و واحدی اجتماعی است که واجد خصایص گروه یا نهاد می‌باشد.^۲
- خانواده سازمان اجتماعی محدود و نهاد سازنده‌ای است که از طریق ازدواج که قراردادی اجتماعی است، تشکیل می‌شود.^۳

1 - کینگ، ساموئل، جامعه‌شناسی، ترجمه مشفق همدانی، ص ۲۲۶.

2 - آریانپور، امیر حسین، زمینه جامعه‌شناسی، ص ۳۴۲.

3 - فرجاد، محمد حسین، مقدمه‌ای بر جامعه‌شناسی و سیر تحول و تکامل جامعه، ۱۳۵۵، ص

در مکتب اسلام، خانواده متشکل از چند فرد می‌باشد و دارای شخصیت مدنی حقوقی و معنوی است که بر اساس نکاح (عقدی که ارتباط یا مشروعیت ارتباط زن و مرد را معین می‌سازد) پدید می‌آید.^۱ بر این اساس، خانواده در اسلام دارای ویژگی‌های خاص می‌باشد که عبارتند از:

- دوام و پایداری نسبی؛
- وجود افراد متفاوت در آن؛
- وظایف مشترک و گوناگون بین افراد آن؛
- حقوق متقابل افراد آن نسبت به یکدیگر؛
- داشتن اهداف معین و منافع مشترک؛
- شکل‌گیری آن مطابق مبانی مذهبی.^۲

مدیریت

مدیر (manager): گرداننده/ آن که می‌گرداند/ اداره کننده/ کسی که کاری را اداره می‌کند.^۳

مدیریت (management) مصدر جعلی است به معنای فرآیند به کارگیری مؤثر منابع انسانی و امکانات مادی برای تحقق اهداف سازمانی.^۴

- 1 - قائمی، نظام حیات خانواده در اسلام، ص ۱۹.
- 2 - صافی، احمد، اهداف و انگیزه‌های ازدواج و تشکیل خانواده (آموزش خانواده، کتاب اول)، تهران، انجمن اولیاء و مربیان، ۱۳۸۰، ص ۱۱۱.
- 3 - دهخدا، علی اکبر، لغتنامه، ذیل واژه مدیر، ج ۱۳، ص ۲۰۵۶۲.
- 4 - توکلی، عبدالله، اصول و مبانی مدیریت، پژوهشکده تحقیقات اسلامی، بهار ۱۳۸۳، ص ۱۶.

در این پژوهش به بررسی نقش مدیرتی زن به معنای نگهدارنده امکانات، استعدادها و انرژی‌های موجود در خانواده و هدایت آنها در جهت تعالی و رشد و شکوفایی استعداد اعضای خانواده که ثمره آن استحکام بنیان‌های خانواده و ایجاد جامعه‌ای سالم است، می‌پردازیم.

کارکردهای خانواده

خانواده مؤسسه‌ای اجتماعی است که در دوره‌های مختلف تاریخی در جوامع گوناگون وجود داشته و هم اکنون نیز به صورت هسته‌ای، گسترش یافته است که کارکردهای مختلفی دارد.

در جامعه‌های گوناگون، این کارکردها و وظایف به دلایل فرهنگی، مذهبی، اجتماعی و اقتصادی متفاوت است. در این قسمت با رویکرد اسلامی، به بررسی مهم‌ترین کارکردها و وظایف آن می‌پردازیم.

تأمین نیازهای روانی - اجتماعی (بهداشت روانی)

خداوند متعال می‌فرماید:

«یکی از آیات الهی است، برای شما از جنس خودتان حقیقتی را بیافرید تا با او انس بگیرید و آرامش یابید و در بین شما دوستی و مهربانی قرار داد. در این امر برای افرادی که اهل تفکر باشند، آیات و نشانه‌هایی وجود دارد»^۱.

نیاز به آرامش و امنیت، ریشه در سرشت انسان دارد. داشتن زوج (همسر) برای هر فردی، موجب آرامش و امنیت خاطر است و ایجاد محبت و الفت بین

1 - روم: ۲۱.

زن و مرد در زندگی خانوادگی نیز از نشانه‌های حکمت و رحمت پروردگار می‌باشد. ازدواج برای انسان نوعی کمال است و انسان بر اساس قانون آفرینش و حکم فطرت، برای تأمین نیازهای مختلف روانی-اجتماعی خود به ازدواج و تشکیل خانواده نیازمند می‌باشد.

تولید مثل و بقای نسل

حفظ بقای نسل از موضوع‌های مهم و ثمرات بزرگ ازدواج و تشکیل خانواده است. به بیان دیگر تولد انسان‌هایی که نیازمند تربیت و پرورش صحیح هستند از اهداف اساسی تشکیل خانواده می‌باشد. از دیدگاه اسلام، وجود فرزند صالح برای پدر و مادر، یک عمل نیک، محسوب می‌شود که در سعادت دنیا و آخرت آنان، مؤثر خواهد بود.^۱

رسول خدا- صلی الله علیه و آله- می‌فرماید:

«ازدواج کنید تا صاحب فرزند شوید و برشمار شما افزوده شود؛ زیرا من در قیامت به امت‌های دیگر، با کثرت شما مباحثات می‌کنم».^۲

تأمین نیازهای جنسی

هدایت و تأمین نیاز جنسی به طور صحیح، در سلامت جسم و روان و ایجاد تعادل روانی تأثیر زیادی دارد. این غریزه، نوعی کشش دلیزیر است که زن و مرد را به ازدواج و تشکیل خانواده علاقه‌مند می‌کند و موجب بقا و تداوم این نهاد

1 - محمدی ری شهری، محمد، منتخب میزان الحکمه، حمیدرضا شفیعی، روایت ۶۷۳۶.

2 - احمدیان، ابراهیم، نهج الفصاحه، ذیل ماده ازدواج، ص ۳۹.

می‌شود. بنابراین، بخشی از اساس تشکیل و تداوم خانواده غریزه جنسی است. ازدواج، مناسب‌ترین راه ارضای میل جنسی است و توجه به این نیاز، در طول زندگی زناشویی از وظایف زن و شوهر است.

در سایه ازدواج، علاوه بر تأمین نیاز جسمانی، فرد از لحاظ اخلاقی، فکری و روانی نیز به آرامش می‌رسد. به همین دلیل تأمین نیاز جنسی از وظایف و کارکردهای مهم ازدواج است که نقش اساسی در حفظ تعادل خانواده و جامعه دارد.

کارکرد اجتماعی سازی - جامعه پذیری

کارکرد مهم دیگر خانواده، آموزش زندگی فردی و اجتماعی به فرزندان و انتقال تجربه‌های به دست آمده در طول زندگی زن و مرد است. این کارکرد و وظیفه خانواده، سبب نگهداری فرزندان از خطرهای طبیعی و اجتماعی می‌شود. خانواده استعدادهای روانی و ذهنی افراد را به فعلیت در می‌آورد، اولین سنگ‌بنای شخصیت کودک را بنا می‌نهد، مهم‌ترین ارزش‌های اخلاقی و هنجارهای غیر رسمی زندگی اجتماعی را آموزش می‌دهد و کیفیت برقراری روابط با دیگران را به فرزندان یاد می‌دهد. در واقع خانه و خانواده مدرسه‌ای است که کودک در آن زندگی اجتماعی را از اولین معلمان خود یعنی، والدین می‌آموزد.^۱

از مهم‌ترین وظایف و کارکردهای خانواده، آموزش علم، فن و هنر به فرزندان است تا بتوانند به اندازه استعداد خود ترقی کنند. آموزش اخلاق، رفتارهای

1 - هاشمی رکاوندی، مجتبی، تربیت و شخصیت انسانی، قم، دفتر تبلیغات اسلامی، ج ۱، ص ۱۱۱.

اجتماعی و روش معاشرت، پرورش عواطف انسانی فرزندان و تقویت روح همکاری و محبت به دیگران، خدمت به جامعه و درک مسئولیت‌های فردی و اجتماعی و خانوادگی از امور مهمی است که خانواده عهده‌دار آن می‌باشد.^۱

حکمت تفاوت‌ها در آفرینش

جستجوی علت‌های تفاوت جنسی در انسان، از گذشته‌های دور مورد توجه دانشمندان بوده است که در این زمینه، دیدگاه‌های مختلفی مطرح می‌باشد. روشن است که افعال الهی بر مبنای نظام علل و اسباب جریان می‌یابد و آنچه در جهان آفرینش واقع می‌شود حلقه‌ای از زنجیره طویل نظام علل و اسباب می‌باشد که در رأس این سلسله، ذات باری تعالی قرار داد.^۲

از این رو، تفاوت جنسیتی در انسان معلول علل خاصی است که شناخت آن می‌تواند نقش مهمی در تعلیم و تربیت داشته باشد. در این قسمت به اختصار به این امر اشاره می‌شود.

کارکردهای تفاوت‌های تکوینی در جامعه انسانی

تفاوت‌های انسان‌ها، بسان ابزاری در خدمت آنهاست که دارای کارکردهای مثبت یا منفی می‌باشد. به طور مثال، می‌توان توانایی‌های متفاوت جسمی و ذهنی انسان‌ها را برای تأمین نیازهای مختلف جامعه به کار گرفت. هر انسان به میزان

1 - خامنه‌ای، سید محمد، زن، خانواده و اسلام، کتاب نقد، سال ۱۳۷۹، شماره ۱۰۴، ۱۷.

2- هاشمی، رکاوندی، مجتبی، مقدمه‌ای بر روانشناسی زن (با نگرش علمی و اسلامی)، قم، شفق،

۱۳۷۸، ص ۴۷.

خدماتی که به جامعه ارایه می‌دهد از خدمات تولید شده نیز بهره‌مند می‌گردد. چنانکه ممکن است فردی که توانایی‌های بیشتری دارد، افراد ضعیف را به استثمار کشد، این تفاوت از اراده و اختیار انسان‌ها ناشی می‌شود و بستگی به انتخاب راه شخص دارد. البته آن چه به طور مستقیم و به گونه‌ای اصیل مورد اراده خداوند قرار گرفته است و کارکرد طبیعی تفاوت‌ها شمرده می‌شود، چرخش زندگی اجتماعی است،^۱ چنان که خداوند متعال می‌فرماید:

«آیا آنانند که رحمت خدا را تقسیم می‌کنند؟ ما (وسایل) معاش آنان را در زندگی دنیا میانشان تقسیم کرده‌ایم و برخی از آنان را از (نظر) درجات، بالاتر از بعضی (دیگر) قرار داده‌ایم تا بعضی از آنها بعضی (دیگر) را در خدمت گیرند. و رحمت پروردگار تو از آن چه آنان می‌اندوزند بهتر است».^۲

بنابراین، علت تفاوت‌های زن و مرد نیز کارکردهای هر کدام از آنهاست. تکثیر نسل، ایجاد آرامش خاطر بین دو زوج، ارضای غریزه جنسی و... چنین تفاوت‌هایی را می‌طلبد. راز مهم تفاوت‌های به کار رفته در آفرینش زن و مرد، تشکیل نظام خانوادگی است که سنگ بنای تمدن بشری و اساس همه خیرها و خوبی‌ها می‌باشد.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

-
- 1 - جمشیدی، اسدالله و دیگران، جستاری در هستی‌شناسی زن، قم، مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی، ۱۳۸۵، ص ۲۳۰.
 - 2 - زخرف: ۳۲.

شاخصه‌های تکوینی زن

هیچ تفاوتی بین زن و مرد در ویژگی‌های ذاتیشان برای تلاش در رسیدن به مراتب کمال وجود ندارد،^۱ ولی ویژگی‌های خاص نفسانی و عقلانی این دو جنس، آنها را از نظر آفرینش ذاتی جدا ساخته و تفاوت‌هایی را در تقسیم وظایفشان در زندگی ایجاد کرده است. خدای بزرگ و مهربان وظیفه مادری را به عهده زن و پدر بودن را به عهده مرد گذاشته است که این تفاوت، ویژگی‌های روحی، روانی، حقوقی و وظایف متفاوتی را به وجود آورده است.

زن سرچشمه جوشان مهر و محبت، صلح و صفا و عشق و وفا در زندگی است و تا وقتی که محیط خانوادگی و اجتماعی توسط مردان آلوده به بی‌اعتمادی و بی‌عدالتی نشود، این چشمه رحمت الهی به جوشش حیات خویش ادامه خواهد داد.^۲

عاطفی بودن زن

زن در کنار لطافت و جاذبه ظاهری، لطافت روحی و رقت قلب زیادی نیز دارد. وی زودتر از مرد هیجانی شده، اسیر احساسات می‌گردد. در متون دینی به این ویژگی عاطفی زن توجه خاصی شده است. امام سجاده (ع) می‌فرماید: «من شأن النساء الرقه و الجزع، فلم تملک نفسها؛ حال زنان، نازک‌دلی و آشکار نمودن غم در گرفتاری‌هاست که در نتیجه آن اختیار از دست می‌دهد».^۳

1 - ر.ک: نجم: ۳۹؛ حجرات: ۱۳؛ آل عمران: ۱۹۵؛ احزاب: ۳۵.

2 - هاشمی رکاوندی، مجتبی، همان، ص ۶۰.

3 - مجلسی، محمد باقر، بحار الانوار، دار احیاء التراث العربی، ج ۴۵، ص ۲.

زن به دلیل زود رنج بودن - که از لطافت روحی او سرچشمه می‌گیرد - به همان اندازه که از خشونت مرد نگران است، به علاقه و حمایت او نیاز دارد و همواره در پی تسخیر دل اوست و اظهار محبت مرد را جزو خاطرات فراموش ناشدنی خود قرار می‌دهد، پیامبر اکرم -صلی الله علیه و آله و سلم- فرموده است: «قول الرجال للمرأة انی احبک لایذهب من قلبها ابدأ؛ سخن مردان برای زنان که تو را دوست می‌دارم از قلب او هرگز بیرون نمی‌رود».^۱

شهید مطهری در این زمینه می‌گوید: «زن می‌خواهد قلب مرد را در اختیار داشته باشد و مرد حامی و مدافع او باشد».^۲

زن موجودی عاطفی است و عاطفی بودن او یک ارزش است.^۳

علاقه به مادری

علاقه مادری از دیگر ویژگی‌های زن است که قدرت عاطفه از آن حمایت می‌کند. بر اساس این علاقه او به گونه‌ای خلق شده است که رنج بارداری زایمان، شیردهی و مراقبت نوزاد را تحمل می‌نماید. قرآن کریم در بیان این ویژگی و با هدف احترام به مقام مادر و تقدیس حس مادری می‌فرماید:

«وصینا الانسان بوالديه حملته امه وهنا علی و هن و فصاله فی عامین ان اشکرلی ولوالدیک الی المصیر؛ و انسان را نسبت به پدر و مادرش سفارش

- 1 - کلینی، محمد یعقوب، فروع کافی، ۶۵، ص ۵۶۹.
- 2 - مطهری، مرتضی، نظام حقوق زن در اسلام، قم، صدرا، ۱۳۷۴، ص ۹۴.
- 3 - سجادی، ابراهیم، «قوامیت مردان بر زنان ...»، فصلنامه پژوهش‌های قرآنی، همان، ص ۱۴۸.
- 4- لقمان: ۱۴.

کردیم، مادرش او را در دوران حاملگی و ضعف‌های مضاعف حمل کرد و او را دو سال شیر داد که سپاسگزار من، پدر و مادرش باشد که فرجام (همه شما) فقط به سوی من است».

علاقه‌مندی به زینت و آرایش

تمایل به آرایش، زیبایی و تجمل از ویژگی‌های مهم زنان است. قرآن در این رابطه می‌فرماید: «أُوْمِنُ بِشَوَا فِی الْحَلِیْهِ...؛ آیا کسی (را شریک خدا قرار می‌دهند) که در زیور پرورش یافته ...»^۱.

قرآن حس تجمل‌گرایی زن را که تجلی‌گاه آن محیط زندگی خانوادگی می‌باشد و به برکت آن خشکی و یکنواختی زندگی تبدیل به طراوت و جاذبه‌های هنری می‌شود، به این مشروط کرده است که در معرض دید نامحرمان قرار نگیرد و تعادل نظام خانواده و جامعه را بر هم نزند.

«ولا یبدین زینتهن الا ما ظهر منها؛ زنان جز آنچه آشکار است از زیور آلات‌شان را نمایانند».^۲

«ولا یبدین زینتهن الا لبعولتهن او آبائهن...؛ زنان زینت خود را جز برای شوهران و پدران ارائه ندهند».^۳

1 - زخرف: ۱۸.

2 - نور: ۳۱.

3 - همان.

زنان، همواره به دنبال زیبایی و زیباسازی خود و زندگی خویش می‌باشند و در همه رفتارها و انتخاب‌های خویش امور و اشیایی را مورد توجه قرار می‌دهند که بهره‌ای از زیبایی و لطافت و ظرافت در آن باشد.^۱

روح اطاعت و تواضع زن

مهم‌ترین ویژگی زن که تمام خصوصیات فرعی او بر اساس آن استوار است، شدت عواطف یا «دگرخواهی» در وجود او می‌باشد. زن به طور فطری و طبیعی به محور عواطف نزدیک‌تر و به همان نسبت از خودخواهی و توجه به خود دورتر است؛ تا آنجا که می‌توان گفت مدار زندگی زن را «دیگر خواهی» یا توجه به غیر تشکیل می‌دهد.^۲

زنان بیشتر به خود و زندگی خانوادگی می‌اندیشند. رقت عاطفی و خصلت دگرخواهی، همراه با سلامت فطری و اخلاقی زن، سبب می‌شود در محیط زندگی خود از طرف مردان مورد احترام، تشویق و توجه واقع شوند که به همان مقدار تمایل باطنی آنها به اطاعت از همسران خود بیشتر می‌شود.^۳

امام سجاده (ع) در رساله حقوق می‌فرماید: «و اما حق همسر این است از جانب خداوند او را گرمی دارد و با او به نرمی برخورد کند و اگرچه حق شوهر واجب‌تر است، مرد موظف است با زن مهربانی و شفقت نماید».

1 - هاشمی رکاوندی، همان، ص ۱۰۵.

2 - سادات محمدی، خصوصیات روح زن، تهران، نهضت زنان مسلمان، بی‌تا، ص ۱۷.

3 - هاشمی رکاوندی، همان، ص ۶۶.

امام زین العابدین (ع) با این کلام زیبا مردان را به احترام و مهربانی به زنان سفارش می‌نماید؛ زیرا این شفقت و مهربانی روح اطاعت و تواضع را در زنان زنده نگه می‌دارد.

نقش‌های مدیریتی زن با توجه به کارکردهای خانواده

مدیریت به معنای هدایت و به کارگیری مؤثر منابع انسانی و امکانات مادی برای تحقق اهداف نهادها می‌باشد. مدیریت درست در تداوم، استمرار و موفقیت نهاد خانواده که اصلی‌ترین نهاد جامعه می‌باشد بسیار تأثیرگذار می‌باشد و زنان که پایه و رکن اصلی این نهاد گران‌مایه را تشکیل می‌دهند با توجه به شاخصه‌های وجودی‌شان که خداوند متعال در آنان قرار داده است، نقش مهم و حیاتی در رشد و بالندگی و پیشرفت این نهاد را به عهده دارند که به تبع آن جامعه نیز از این رشد و بالندگی برخوردار می‌شود.

پیامبر گرامی (ص) زن شایسته و صالح که نقش خویش را به خوبی ایفا می‌کند یکی از کارگزاران خداوند بر روی زمین معرفی می‌نماید. مردی به خدمت رسول خدا (ص) آمد و عرض کرد: من همسری دارم که وقتی داخل منزل می‌شوم به استقبال من می‌آید و آن‌گاه که خارج می‌گردم، مرا مشایعت می‌کند و هنگامی که مرا غمگین می‌بیند به من می‌گوید: چه چیز باعث ناراحتی شما شده است. اگر برای درآمد و خرج منزل ناراحت هستی، که تأمین آن به عهده خداوند است و اگر غم و اندوهت به خاطر امر آخرتت هست، خداوند اهتمام و غمت را زیاد کند.

پیامبر (ص) فرمود: «ان الله عمالاً و هذه من عماله لها نصف اجر شهيد؛ همانا برای خداوند کارگزارانی است و این زن در زمره کارگزاران اوست او نصف پاداش شهید را داراست».^۱

در این سخن کوتاه به تحلیل و بررسی زمینه‌های مدیریتی زن در بخش‌های گوناگون می‌پردازیم.

الف - مدیریت عاطفی زن در ایجاد بهداشت روانی

بهداشت یا سلامت روان عبارت است از «سازگاری فرد با خود و محیط و استفاده موفقیت‌آمیز از تمامی توانایی‌ها و قابلیت‌های خویش در زندگی».^۲ گرچه ایجاد آرامش خاطر در کانون خانواده، وظیفه اساسی همسران است، ولی با توجه به آیات و روایات می‌توان به نقش محوری و برجسته زن در ایجاد آرامش پی برد. به همین دلیل اگر چه در آیه «۲۱ سوره روم» زن و مرد مایه آرامش خاطر یکدیگر معرفی می‌شوند،^۳ اما در سوره «اعراف آیه ۱۸۹» این نقش فقط برای زنان مطرح است.

1 - طبرسی، حسن بن فضل، مکارم الاخلاق، الفصل الثانی، فی اصناف النساء و اخلاقهن، ص ۲۰۰، ج ۲، ص ۳۲.

۱ - نوایی نژاد، شکوه، بهداشت روانی خانواده، کتاب دوم آموزش خانواده، تهران، انجمن اولیا و مربیان، ص ۱۲۵.

3 - «و من آیاته ان خلق لکم من انفسکم ازواجاً لتسکنوا الیها و جعل بینکم موده و رحمه ...»

«هو الذین خلقکم من نفس واحده و جعل منها زوجها لیسکن الیها فلما تخشیها...؛ و خدایی است که (همه) شما را از یک فرد آفرید و همسرش را نیز از جنس او قرار داد تا در کنار او بیسایید...».

روشن است که در آیه شریفه مراد از «زوج» زنان هستند و سکونت حاصله از مصاحبت با آنان برای مردان مطرح است.^۱

ذکر اختصاصی این نکته درباره زنان، احتمالاً ناظر به نقش برجسته و محوریت آنان در ایجاد آرامش و قرار در کانون خانواده می‌باشد. چنانچه در جریان چگونگی آفرینش حوا، حضرت آدم(ع) پس از آگاهی از خلقت حوا از پروردگارش می‌پرسد این کیست که نزدیکی و نگاه به او موجب آرامش و قرارم شده.^۲

همان‌گونه که در روایت آمده، نزدیکی و نگاه آدم به حوا مایه انس او شده است و خداوند نیز همین اصل را پایه برقراری ارتباط آنها قرار داد. از این رو، زنان نقش محوری و اصیلی در تأمین آرامش خاطر در کانون خانواده دارند و این مسئولیتی است که آفرینش بر عهده آنان گذاشته است. جهت اعمال مدیریت عاطفی برای ایجاد بهداشت روانی در خانواده، زنان می‌توانند رفتارهایی را مورد توجه خاص قرار دهند که به برخی از آنها اشاره می‌شود.^۳

1 - رك: المیزان ج ۸، ص ۳۷۴.

2- جوادی آملی، زن در آئینه جمال و جلال، قم، مرکز نشر فرهنگی اسراء، ۱۳۷۴، ص ۳۵.

3- تاجیک اسماعیلی، عزیز الله، تعادل و استحکام خانواده، کتاب اول آموزش خانواده (جوان و تشکیل خانواده)، انتشارات انجمن اولیاء و مربیان، ۱۳۸۰، ص ۵۳.

احترام و تکریم شوهر

با توجه به این که در زندگی زناشویی نقش محبت و اظهار عواطف بیشتر مناسب ساختار روانی و جسمی زن است، احساس دلگرمی و اطمینان خاطر را شوهر باید در فضای خانواده ایجاد کند، زن بایستی دقت داشته باشد که احترام او نسبت به شوهر هم یک نیاز روانی و عامل علاقه و محبت بیشتر شوهر نسبت به اوست.

همدلی و همراهی با شوهر

زن بایستی در مسائل و مشکلاتی که شوهر در اداره زندگی در پیش روی خود دارد با او همدلی و این همدلی را به صورت‌های مختلف ابراز نماید و این احساس همدلی، جرات و شهامت شوهر را در مقابله با سختی‌ها و نیروی روانی او را افزایش می‌دهد.

شاگرد بودن و قناعت پیشگی

تأمین معاش به عهده مرد است و گاه به دلایل گوناگون کمبودها و نارسایی‌هایی از این نظر در زندگی وجود دارد. این که زن در ضمن همراهی با شوهر برای بهبود وضع زندگی، روحیه شکر قناعت و سپاسگزاری از آن چه در زندگی حاصل شده، داشته باشد در تشکیل خانواده‌ای صمیمی و مستحکم بسیار مؤثر خواهد بود.

عفت و چشم‌پوشی از غیر

یکی از وظایف اساسی که هم از نظر حساسیت و نیاز روحی شوهر حائز اهمیت است و از سویی با توجه به موازین شرعی بایستی آن را رعایت کرد، عفت زن، حفظ خویش از نامحرم و وفاداری کامل نسبت به شوهر است. در زندگی خانوادگی، کمال روحی شوهر، غیرت و کمال روحی زن عفت اوست و این دو صفت در کنار یکدیگر خانواده را در درون به سوی وحدت روحی، صمیمیت و عشق بین زن و شوهر سوق می‌دهد و آلودگی‌های اخلاقی خانواده و جامعه جلوگیری می‌کند و بدین طریق بهداشت روانی در خانواده و جامعه حاکم می‌شود.

در مدیریت و اداره خانواده، ابتکار عملی و تدبیر اساسی به عهده زن است، این مدیریت هم در جنبه عاطفی و روانی است و هم در اداره امور منزل. زن با ایجاد فضای مناسب عاطفی و روانی نیز ایجاد محیط زیبا و نشاط بخش در خانه سنگ بنای یک جامعه سالم و پویا را فراهم می‌کند. بدین سبب زن سرچشمه جوشان مهر و محبت و صلح و صفا و عشق و وفا در زندگی انسان است و تا وقتی که محیط زندگی خانوادگی و اجتماعی آلوده به بی‌اعتمادی و بی‌عدالتی نشود این چشمه رحمت الهی به جوشش حیات خودش ادامه خواهد داد.^۱

اصولاً عشق و محبت لازمه استمرار زندگی است. زنان در نقش مادری و همسری می‌توانند روابط اعضای خانواده را براساس عشق و محبت پایه‌ریزی

1 - هاشمی کاوندی، مجتبی، مقدمه‌ای بر روان‌شناسی زن، ص ۶۰.

نمایند و کانون خانواده را به محیطی امن و آرامش بخش تبدیل نمایند و موده و رحمت را در نهاد خانواده حاکم نمایند.

در حقیقت فرد در خانواده متولد می‌شود، در سازمان خانواده زندگی می‌کند در مواقع نیاز به خانواده روی می‌آورد و در پرتو زندگی خانوادگی به آرامش می‌رسد.^۱

ب- مدیریت اقتصادی زن

تأمین و اداره اقتصادی خانواده همچون پرداخت هزینه خوراک زن و فرزندان (نفقه)، جامه و نیازهایی مانند مسکن، درمان و بهداشت، نیازهای رفاهی و روحی همه بر عهده پدر خانواده است. این هزینه را اسلام به دو دسته ضروریات و نیازهای درجه دو تقسیم می‌کند که بخش اول، جزو حقوق مسلم قانونی زن و فرزند و اعضای خانواده است و ترک آن علاوه بر غضب خداوند، دارای ضمانت اجرای قانونی و قضایی است. بخش دوم را حقوقدانان مسلمان، مستحبات می‌نامند همچون تفریحات سالم، مسافرت و... اگر چه ترک آن ضمانت اجرائی قضایی ندارد، ولی کاملاً ترجیح دارد. به هر صورت، مرد برای آن که بتواند این هزینه‌ها را بپردازد بایستی دارای کار و درآمد باشد.^۲

پیامبر اکرم (ص) می‌فرماید: آن کسی که برای رفع نیاز اهل و عیال و تأمین معاش خانواده تلاش می‌کند، همانند جهادگر در راه خداست. (الکاد علی عیاله کالمجاهدین فی سبیل الله).

1- اشاره به آیه ۲۱ سوره روم.

2- کتاب نقد، همان ۱۰۱.

زنان در گذشته و حال نقش قابل توجهی در تولید و افزایش درآمد و بهبود اقتصاد خانواده داشته و دارند، اما از مهم‌ترین سیاست‌گذاری‌ها در محیط خانه و خانواده، سیاست‌گذاری در نحوه توزیع و مصرف درآمد خانواده است. امروزه زنان به ویژه در شهرها در مورد توزیع و نحوه هزینه درآمد خانواده نقش عمده‌تری را به عهده دارند؛ زیرا در موارد زیادی مردان، این مسئولیت را به زنان واگذار کرده‌اند.^۱

رعایت اعتدال در اقتصاد خانواده و خودداری از اسراف و تبذیر مهم‌ترین سیاست خانواده است. در روایات اسلامی از ویژگی‌های مهم همسر مطلوب آن است که از اموال همسر خود به نحو شایسته‌ای مراقبت کند. امام رضا(ع) در این باره فرموده‌اند:

«ما افاد عبد فائده خیراً من زوجه صالحه اذا رآها سرته و اذا غاب عنها حفظته فی نفسها و مالها؛ برای بنده فائده‌ای بهتر از این نسبت که دارای همسری باشد که هرگاه او را می‌بیند مسرورش سازد و در غیاب او، از خود و مال همسرش مراقبت کند».^۲

«بانوی اسلامی در خانه امین اموال و حافظ حیثیت و شرف شوهر است، سعی دارد در غیاب او آبرویش را حفظ کند و مال و دارایی خانواده را از اتلاف و دستبردها و مصرف‌های بیهوده مصون دارد».^۳

1- استادان طرح جامع آموزش خانواده، خانه و فرزندان، تهران، انجمن اولیاء و مربیان، ص ۳۴.

2- حر عاملی، محمد بن الحسن، وسائل الشیعه، ج ۲۰، ص ۱۹.

3- قائمی، علی، نقش مادر در تربیت، ص ۱۱.

قناعت

قناعت از صفات ممتاز اخلاقی است و وجود زنانی قانع و حق‌شناس در خانواده سبب استحکام بنیاد خانواده می‌شود.

قناعت در لغت به معنی تنازل است تا آنجا که فرد حیات خود را با امکاناتی که در اختیار دارد، منطبق سازد. از مصداق‌های آن، رضایت دادن به چیزی است که به او می‌رسد.^۱ در علم اخلاق نیز ملکه قناعت، ضد «حرص» و حالتی نفسانی شمرده شده است که سبب می‌شود آدمی به قدر نیاز و ضرورت اکتفا کند و خود را برای افزودن مال به رنج و زحمت بیندازد.^۲

در اهمیت قناعت همین نکته کافی است که امام زین العابدین(ع) در پاسخ فردی که از ایشان جویای برترین اعمال شده بود، فرمودند: «هو یقنع بالقوت...؛ برترین عمل این است که به آن چه در دست تو است، قانع باشی».^۳ زنان با بهره‌مندی از این فضیلت و مدیریت کردن در اقتصاد خانواده آثار گرانبغالی در خانواده به ارمغان می‌آورند از جمله:

آسایش

اولین ثمره شیرین قناعت، آسایش و راحتی فردی است که به این صفت متصف می‌شود رسول خدا(ص) قناعت را عین راحتی دانسته و فرموده‌اند: «القناعه

1- مصطفوی، حسن، التحقیق فی کلمات القرآن الکریم، ج ۹، ص ۳۲۷.

2- نراقی، احمد، معراج السعاده، ص ۳۹۷.

3- نوری، میرزا حسین، مستدرک الوسائل، ج ۱۵، ص ۲۳۲.

راحه؛ قناعت راحتی است». ایشان آرامش را ثمره قناعت به شمار آورده‌اند: «ثمره القناعة الراحة».^۱

برخورداری از زندگی گوارا

در بعد خانوادگی اکتفا کردن به امکانات موجود، بسیاری از نگرانی‌ها را از زندگی مشترک دور می‌سازد. فعالیت‌های طاقت فرسا، نگرانی از کمبودها، اظهار نیاز به دیگران و... با قناعت از خانواده دور می‌شود و زندگی گوارایی را به ارمغان می‌آورد. در روایت زندگی با قناعت را گواراترین زندگی به شمار آورده‌اند: از حضرت علی(ع) نقل شده است: «القناعة هنا العیش؛ گواراترین زندگی قناعت است».^۲ و در روایتی دیگر قناعت مصداق حیات طیبه دانسته شده است. «سئل علی(ع) عن قوله تعالى فلنجينه حياه طيبه فقال: هي القناعة»^۳ از امیر مؤمنان درباره سخن خداوند متعال که فرمود: ما به او حیات طیبه عطا می‌کنیم، پرسیده شد، پس حضرت فرمودند حیات طیبه، قناعت است».

مدیریت زنان در بهبود وضع اقتصادی خانواده و بسنده کردن به امکانات موجود و سر و سامان دادن به وضعیت اقتصادی خانواده، زمینه بروز هرگونه ناراحتی درباره معیشت را از همسر دور می‌کند و محیطی آرام برای خانواده به همراه می‌آورد. مقابل قناعت و میانه‌روی و اعتدال اقتصادی و لخرجی و اسراف است که هم ناسپاسی به نعمت‌های خداست، هم زمینه‌ساز بروز فقر و تنگدستی

1- همان، ج ۷۸، ص ۱۲۸.

2- آمدی، عبدالواحد، غرر الحکم و درر الکلم، ج ۱۰۳.

3- همان، ص ۳۹۳.

و هم هدر دادن امکانات است. تجمل‌گرایی بیش از آن که راحتی بیاورد، ناراحتی می‌آفریند و به جای آرامش، زندگی‌ها را دستخوش آشفتگی‌ها و زلزله‌های ویرانگر می‌سازد.

ج- مدیریت زن در ساختن جامعه سالم

خانواده، قدیمی‌ترین و فراگیرترین نهادی است که در تمام جوامع بشری با الگوهای مختلف وجود داشته و کارکردهای فراوانی دارد. یکی از مهم‌ترین کارکردهای نهاد خانواده، فرآیند «جامعه‌پذیری» و نظام کنترل اجتماعی است. خانواده به عنوان سلول‌های تشکیل دهنده پیکر جامعه، اگر سالم و کارآمد باشد، سلامتی و سعادت جامعه را در پی دارد و اگر متزلزل و متلاشی باشد به مثابه سلول‌های سرطانی است و پیکره جامعه را دچار هرج و مرج و بی‌نظمی می‌کند.^۱

جامعه‌پذیری از مهم‌ترین کارکردهای نهاد خانواده است که از طریق آن، فرد نگرش‌ها و رفتارهای مناسب با فرهنگ خود را می‌آموزد. در این میان مدیریت زن با توجه به نقش‌های همسری و مادری در خانواده برای شکل‌گیری صحیح شخصیت فرزندان و همسر نقشی بی‌بدیل است.

او به قوه عشق و محبت بر دل‌ها نفوذ می‌کند تا آن حد که می‌توان گفت هیچ چیز به اندازه مادر در تربیت و تشکیل ساختمان روحی افراد خانواده مؤثر نیست.

1- عربی، حسین علی، «نقش خانواده در کاهش انحرافات و آسیب‌های اجتماعی»، مجموعه مقاله تقویت نظام خانواده و آسیب‌شناسی آن، مؤسسه آموزشی پژوهشی امام خمینی، ۱۳۸۶، ج ۱، ص ۲۰۵.

زن در نقش مادری، طفل را نه ماه در رحم و دو سال در آغوشش حمایت می‌کند. نقطه آغازین سعادت و یا شقاوت انسان‌ها محیطی است که مادر رکن اساسی آن محسوب می‌شود؛ از این جهت کودک مانند مومی است که در میان دستان قدرتمند مادر قابلیت تبدیل به هر شکل را دارد.^۱

بانوی خانه، الگوی رفتار برای خانواده است. از طریق اوست که شخصیت کودکان رنگ می‌گیرد و پایه‌های اخلاقی و رفتاری کودک گذارده می‌شود. در خانه‌ای که مادر بی‌بند و بار، بد اخلاق و خشن باشد امکان داشتن فرزند متعادل بسیار اندک است.^۲ زن در نقش همسری خود نیز دارای بیشترین سهم در مدیریت و اداره خانواده است که این مدیریت هم جنبه عاطفی و روانی دارد و هم در اداره امور جاری منزل دخیل است.

زن در نقش همسری فردی است اجتماعی، دوستدار شوهر که خود را مکلف به نیکی نسبت به او می‌داند، وظیفه او خوشرفتاری، خوش خلقی و دلجویی از همسر است و از همه فرصت‌ها برای وصول به این هدف سود می‌جوید. بانوی مسلمان شریک زندگی شوهر است. او در نقش همسری مهربان که در برابر مشکلات و دشواری‌های زندگی همسرش را آرامش و تسکین می‌بخشد سبب می‌گردد سختی‌های حاصل از برخورد با افراد جامعه و مشکلات زندگی برای او قابل تحمل شود.^۳

1- حسینی، نعمت الله، آینه خانواده، عصر انقلاب، قم، ۱۳۸۳، ص ۲۶۳.

2- قائمی، همان، تهران، امیری، ۱۳۶۸، ص ۱۱۴.

3- همان، ص ۱۰.

در روایتی از پیامبر اکرم (ص) نقل شده است:

«الا کلکم راع و کلکم مسئول عن رعیتة... فامرئہ راعیة علی اهل بیت بعلمها و ولده و هی مسئوله عنهم، الا فکلکم راع و کلکم مسئول عن رعیتة؛ بدانید همه شما نگهبانید (حافظ مصالح) و همه شما در برابر کسانی که حافظ آنان هستید مسئولید... زن نیز حافظ مصالح خانواده شوهر و فرزندان اوست و در برابر آنان مسئول است. بدانید همه شما نگهبانید (حافظ مصالح) و همه شما در برابر کسانی که مأمور نگهبانی آنها هستید مسئولید»^۱.

این روایت به صراحت نقش مهم زنان در حفظ خانواده و مصلحت افراد آن را مشخص می‌کند. زنان می‌توانند با بهره‌گیری از شیوه‌های مناسب و مؤثر مدیریت، از منابع مادی که در اختیار خانواده است به خوبی استفاده کنند، باعث رفع نیازهای طبیعی و فطری افراد خانواده شوند تا خانواده استحکام بیشتری پیدا کند که ثمره وجود چنین خانواده‌هایی، جامعه‌ای سالم و پویا خواهد بود؛ چرا که خانواده خشت زیربنایی جامعه است و نقش عمده‌ای در ساختن جامعه‌ای سالم و نیرومند دارد.

نتیجه‌گیری

ازدواج و تشکیل خانواده خدمتی است برای پدید آمدن یک کانون آسایش و خوش‌بختی و نشاط طبیعی. خانواده مناسب‌ترین جایگاه برای تأمین نیازهای مادی و معنوی انسان می‌باشد و می‌تواند بهترین بستر را برای تأمین امنیت و آرامش روانی و نیز پرورش نسل جدید فراهم آورد.

1- مکارم شیرازی، تفسیر نمونه، ج ۲۴، ص ۲۹۴.

ریاست، مدیریت و مسئولیت اصلی خانواده به عهده مرد گذاشته شده و این امر در واقع تکلیف و مسئولیت و تعهد سنگینی است که به مرد در خانواده داده شده است، لکن زنان با توجه به ویژگی‌هایی که آفرینش در وجود آنان نهاده است در امور داخلی خانه و تدبیر در امور خانواده و فراهم کردن فضای مناسب عاطفی و روانی و محیط نشاط آمیز و لذت بخش و تربیت فرزندان و بهسازی اقتصادی، سهم زیادی دارند. زنان با احترام و تکریم و همدلی با شوهر و حفظ عفت و پاکدامنی نقش مهمی را در ایجاد بهداشت روانی خانواده به عهده دارند و با قناعت پیشگی و شاکر بودن، آسایش و راحتی و زندگی گوارایی را برای خود و خانواده به ارمغان می‌آورند.

اسلام با تأکید بر ساز و کارهای خانواده، رشد معنوی و روانی جامعه بشری را در پرتو نظام سالم خانواده می‌داند. با به وجود آمدن خانواده‌های سالم و متعادل، پر تحرک و پر نشاط، شاهد جامعه‌ای سالم و پویا خواهیم بود و از آنجا که زنان در این راستا نقش مهمی را ایفا می‌کنند، شقاوت و سعادت هر جامعه را باید به چگونگی مدیریت زنان و جایگاه اجتماعی آنان و در نتیجه استحکام خانواده نسبت داد.

فهرست منابع

- ۱ - قرآن مجید.
- ۲ - آریانپور، امیر حسین، زمینه جامعه شناسی.
- ۳ - آمدی، غرر الحکم و دررالکلم. قم، دفتر تبلیغات، قم، ۱۳۶۶.
- ۴ - تاجیک اسماعیلی، عزیز الله، تعادل و استحکام خانواده، کتاب اول آموزش خانواده، تهران، انتشارات انجمن اولیاء و مربیان، ۱۳۸۰.
- ۵ - توکلی، عبدالله، اصول و مبانی مدیریت، پژوهشکده تحقیقات اسلامی، بهار ۱۳۸۳.
- ۶ - جمشیدی، اسدالله و دیگران، جستاری در هستی‌شناسی زن، قم، مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی، ۱۳۸۵.
- ۷ - حر عاملی، محمد بن حسن، وسائل الشیعه، قم، مؤسسه آل‌البیت.
- ۸ - دهخدا، علی اکبر، لغتنامه دهخدا.
- ۹ - حسینی، نعمت الله، آیینه خانواده، عصر انقلاب، قم، ۱۳۸۳.
- ۱۰ - خامنه‌ای، محمد، زن، خانواده و اسلام، فصلنامه کتاب نقد، ش ۱۷، سال ۱۳۷۹.
- ۱۱ - سامثول، کینگ، جامعه شناسی، ترجمه شفق همدانی، امیر کبیر، ۱۳۴۱.
- ۱۲ - سجادی، احمد، قوامیت مردان بر زنان، فصلنامه پژوهش‌های قرآنی، ۲۶-۲۵، سال ۱۳۸۰.
- ۱۳ - طبرسی، حسن، مکارم الاخلاق.
- ۱۴ - عربی، حسین علی، «نقش نهاد خانواده در کاهش انحرافات و آسیب‌های اجتماعی»، مجموعه مقالات تقویت نظام خانواده و آسیب‌شناسی آن، مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی، ۱۳۸۶.

۱۵ - فرجاد، محمد حسین، مقدمه‌ای بر جامعه‌شناس و سیر تحول و تکامل جامعه، ۱۳۵۵.

۱۶- قائمی، علی، نقش مادر در تربیت، امیری، تهران، ۱۳۸۶.

۱۷- کتاب اول آموزش خانواده، اهداف و انگیزه‌های ازدواج و تشکیل خانواده، تهران، انتشارات انجمن اولیاء و مربیان، ۱۳۸۰.

۱۸- کلینی، محمد بن یعقوب، فروع کافی، تهران، دارالکتب الاسلامیه.

۱۹ - مجلسی، محمد باقر، بحار الانوار، مؤسسه الوفاء.

۲۰- محمدی ری شهری، محمد، منتخب میزان الحکمه، حمیدرضا شیخی.

۲۱- مصطفوی، حسن، التحقیق فی کلمات القرآن الکریم.

۲۲- مطهری، مرتضی، نظام حقوق زن در اسلام، قم، صدرا، ۱۳۷۴.

۲۳- مقدمه‌ای بر روان‌شناسی زن با نگرش علمی و اسلامی، قم، شفق.

۲۴- مکارم شیرازی، ناصر، تفسیر نمونه، تهران، دارالکتب الاسلامیه.

۲۵- مؤسسه نشر آثار امام خمینی، تبیان، دفتر هشتم.

۲۶- نراقی، احمد، معراج السعاده، رشیدی، ۱۳۶۲.

۲۷- نوابی نژاد، شکوه، بهداشت روانی خانواده، کتاب دوم آموزش خانواده، تهران، انجمن اولیاء و مربیان، ۱۳۸۰.

۲۸- نوری، میرزا حسین، مستدرک الوسائل، قم، مؤسسه آل‌البیت(ع).

۲۹- هاشمی، حسین، مبانی و معیارهای رفتار با زن، فصلنامه پژوهش‌های قرآنی، ش ۲۶-۲۵، سال ۱۳۸۰.

۳۰- هاشمی رکاوندی، مجتبی، تربیت و شخصیت انسانی، قم، دفتر تبلیغات.

